

Zabezpieczanie i udostępnianie archiwalnych zasobów archiwów kościelnych,
red. Anna Laszuk, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa
2016, ss. 308.

Publikacja stanowi pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 19-21 października 2016 r. w Falentach, przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych z inicjatywy Rady ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego Konferencji Episkopatu Polski i przy wsparciu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych.

Książka została podzielona na kilka rozdziałów zgodnie z tematyką prezentowanych referatów na sympozjum. Rozdział pierwszy *Prawo archiwalne* zawiera sześć artykułów. Ks. Paweł Wolnicki przeanalizował stosunek władz państwowych i kościelnych do spuścizny archiwalnej i wydawane przez nie normatywy prawne dotyczące archiwaliów (*Państwo i Kościół wobec narodowego dziedzictwa archiwalnego*).

Bp Jan Kopiec przedstawił referat *Potrzeba wydawania źródeł historycznych na przykładzie relacji „ad limina Apostolorum”*. Na podstawie swoich kwerend w Archiwum Watykańskim, przedstawił najważniejsze problemy związane z edycją źródeł, które dzięki temu chroni się przed zniszczeniem oraz udostępnia do badań naukowych.

Maria Sierocka-Pośpiech omówiła *Zasady udostępniania materiałów archiwalnych widziane z perspektywy Archiwum Głównego Akt Dawnych*. W swoim artykule skupiła się na najbardziej typowych zagadnieniach i występujących problemach z udostępnianiem materiałów źródłowych kwerendzistom.

Prezentowanej problematyce poświęcony był też kolejny artykuł przygotowany przez ks. Mieczysława Różańskiego *Podstawy prawne udostępniania materiałów archiwalnych na przykładzie Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi*. W swoim tekście autor przeanalizował Kodeks Prawa Kanonicznego i Regulamin Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi, na podstawie którego udostępnia się archiwalia.

Ks. Robert Kufel opublikował artykuł *Proces udostępniania materiałów archiwalnych pracownikom naukowym oraz innym zainteresowanym na przykładzie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze*. Przedstawił w nim formy udostępniania zasobu, liczbę kwerendzistów oraz najczęściej szukany rodzaj dokumentacji aktowej w prowadzonym przez siebie archiwum.

Ostatnim artykułem w rozdziale jest tekst Agnieszki Szmerek *Udostępnianie w archiwach zakonnych na przykładzie Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Pi-*

jarów. Na bazie swoich doświadczeń oraz wewnętrznego regulaminu i zakonnej specyfiki aktowej, omówiła zasady udostępniania archiwaliów w archiwum pijarskim.

Drugi rozdział *Zasób archiwów kościelnych – gromadzenie i udostępnianie*, składa się z siedmiu artykułu. Dział rozpoczyna tekst Haliny Duday *Archiwalia parafialne w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach*. Autorka omówiła ustawodawstwo kościelne oraz zalecenia metodologiczne dotyczące centralizacji archiwaliów parafialnych w archiwach diecezjalnych. Opisała również najciekawsze przykłady archiwaliów o proveniencji parafialnej przechowywanych w katowickim archiwum archidiecezjalnym.

W kolejnym artykule *Stan opracowania i zasady udostępniania zasobu Archiwum Służebniczek Starowiejskich*, s. Marta Komborska przedstawiła historię zgromadzenia służebniczek oraz ustawodawstwo zakonne dotyczące narastającej dokumentacji aktowej. Opisała również zasób archiwum zakonnego w Starej Wsi, zasady jego udostępniania oraz omówiła współpracę tej zakonnej placówki z instytucjami naukowymi.

Również s. M. Błażeja Kowal CSSF przedstawiła placówkę muzealno-archiwalną swojego zgromadzenia (*Historia i działalność Muzeum i Archiwum Marii Angeli Truszkowskiej w Krakowie*). Po przedstawieniu historii Zgromadzenia Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo, opisana została jego dokumentacja aktowa, księgozbiór oraz pamiętki po Założycielce – Angeli Truszkowskiej, przechowywane w krakowskim domu.

S. Teresa Antonietta Frącek RM przedstawiła referat *Powojenna rekonstrukcja Archiwum Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi*. W swoim tekście krótko przedstawiła historię zgromadzenia oraz bogaty zasób archiwalny, który był przechowywany w klasztorze w Warszawie, w tym pamiętki po założycielu zgromadzenia św. abp Zygmuncie Szczęsnym Felińskim. Ponieważ podczas Powstania Warszawskiego Niemcy spalili klasztor, po zakończeniu wojny siostry przystąpiły do żmudnego procesu rekonstrukcji zasobu archiwalnego zgromadzenia. W tym celu zostały przeprowadzone kwerendy w polskich i zagranicznych archiwach państwowych, kościelnych i prywatnych. Przebadana została również prasa kościelna i świecka.

Ks. Sławomir Kęszka przedstawił artykuł *Archiwum Księży Polskich byłych Więźniów Obozów Koncentracyjnych przy Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu*. W swoim tekście przypomniał politykę okupanta niemieckiego względem Kościoła katolickiego w Polsce podczas II wojny światowej. W latach 1940-1945 w obozie koncentracyjnym KL Dachau przebywało łącznie 2794 duchownych, w tym 1780 z Polski, spośród których zamordowano 868. Obóz został wyzwolony przez wojska amerykańskie w dniu 29 kwietnia 1945 r. (św. Józefa), co uwięzieni odczytali jak znak szczególnej opieki św. Józefa, któremu powierzyli kilka dni wcześniej swoje ocalenie z kaźni. Od 1946 r. corocznie kapłani, byli więźniowie, pielgrzymowali do sanktuarium św. Józefa w Kaliszu. W 1970 r. w podziemiach kaliskiej bazyliki powstała Kaplica Męczeństwa i Wdzięczności oraz muzeum poświęcone obozowej gehennie księży. Zgromadzona obszerna dokumentacja archiwalna i piśmiennictwo dotyczące martyrologii duchowieństwa polskiego

w czasie II wojny światowej, zostało udostępnione dla badaczy w budynku parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Kaliszu.

Krzysztof Kolasa i ks. Jarosław Wąsowicz SDB przedstawili artykuł *Archiwum ks. Wiktora Jacewicza SDB, badacza martyrologii polskiego duchowieństwa w czasie drugiej wojny światowej, w zasobie Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej*. Autorzy przybliżyli salezjański zasób archiwalny przechowywany w Pile od 1979 r., po powstaniu w tym mieście siedziby nowej inspektorii św. Wojciecha. Przedstawili również sylwetkę ks. W. Jacewicza SDB, który był więźniem obozu KL Dachau, a po powrocie do Polski badał martyrologium duchowieństwa polskiego podczas II wojny światowej. Opisane zostały również najważniejsze problemy przy porządkowaniu i opracowaniu spuścizny po ks. W. Jacewiczu.

W kolejnym artykule ks. Wacław Umiński CM szczegółowo opisał dokumentację przechowywaną w archiwum półrocznika „Nasza Przeszość” (*Gromadzenie i charakterystyka zbiorów w Archiwum „Naszej Przeszości”*). Wspomniany periodyk naukowy założył ks. Alfons Schletz CM w 1946 r. w Krakowie pod tytułem „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”.

Trzeci rozdział *Zabezpieczanie i konserwacja materiałów archiwalnych*, składa się z trzech artykułów. Otwiera go tekst Przemysława Wojciechowskiego *Czynniki mikrobiologiczne w archiwach zagrażające zbiorom i ludziom*. Autor opisał najważniejsze zagrożenia dla archiwaliów: czynniki biologiczne niszczące papier i pergamin, bakterie, promieniowce, grzyby, bioaerozole i ich oddziaływanie na zbiory i organizm ludzki oraz formy ochrony organizmu ludzkiego przed nimi.

Małgorzata Pronobis-Gajdzis przedstawiła artykuł *Od prewencji do restauracji – opieka konserwatorska Zakładu Konserwacji Papieru i Skóry UMK w Toruniu nad zabytkowym księgozbiorem starych druków mniszek zakonu św. Benedykta w Krzeszowie*. Autorka przedstawiła pokrótce dzieje księgozbioru benedyktynek, które po przymusowej ekspatriacji w 1946 r. ze Lwowa, osiadły w Krzeszowie, w pocysterskim klasztorze, wraz z przywiezionym przez siebie księgozbiorem i archiwaliami. W latach 2011-2014 studenci UMK z kierunku: konserwacja-restauracja dzieł sztuki, specjalność: konserwacja papieru i skóry, w ramach praktyk wakacyjnych, realizowali projekt konserwacji zapobiegawczej i zachowawczej księgozbioru starych druków u benedyktynek. W artykule przedstawione zostały szczegółowo wszystkie podjęte działania projektu: ocena konserwatorska księgozbioru, konserwacja zapobiegawcza oraz zalecenia dotyczące przechowywania zbiorów na przyszłość.

Elżbieta Jabłońska zaprezentowała tekst *Współpraca Zakładu Konserwacji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z archiwami i bibliotekami kościelnymi i klasztornymi w latach 2012-2015*. Autorka opisała współpracę Zakładu z instytucjami kościelnymi, po nawiązaniu z nimi kontaktów w czasie konferencji archiwalnej w 2011 w Pułtusku. Pracownicy i studenci UMK wykonali ocenę konserwatorską Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, a w Archiwum Prowincjalnym Nazaretanek w Warszawie przeprowadzili konserwację rękopisów i książek. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie zespół Zakładu wykonał konserwację kilku dyplomów z XIII wieku, starodruków oraz rękopiśmiennej księgi *Codex Aureus Gnesnensis* (Mszał św. Wojciecha) z 2. poł.

XI wieku. Również w Muzeum Archidiecezji Łódzkiej wykonano konserwację starodruków i księgi rękopiśmiennej. Natomiast w Milejowie rewitalizacji poddano świece ołtarzowe, z parafii pw. Opieki św. Józefa. Dodatkowo pracownicy Zakładu wygłosili wykłady w Kościele Pokoju w Świdnicy, na temat przechowywania i konserwacji zabytkowych zbiorów archiwalnych i bibliotecznych.

Rozdział czwarty *Digitalizacja zasobu archiwalnego*, składa się z trzech artykułów. Pierwszy tekst jest autorstwa Anny Czajki: *Przygotowanie konserwatorskie oraz ochrona archiwaliów w procesie digitalizacji*. Autorka na bazie doświadczeń Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów w Archiwum Głównym Akt Dawnych, opisała szczegółowo trzystopniowy przebieg procesu digitalizacji: przygotowanie projektu, konserwatorskie przygotowanie archiwaliów, profilaktyka konserwatorska podczas skanowania.

Ks. Władysław P. Wlazlak przedstawił tekst *Stan zdigitalizowania akt metrykalnych w archidiecezji częstochowskiej*. Po krótkim opisie stanu zachowania metrykaliów w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. Walentego Patykiewicza, autor przedstawił alfabetyczny wykaz zdigitalizowanych ksiąg.

Następny artykuł *Projekt „Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego”* jest autorstwa Bolesława Rassalskiego. W swoim tekście opisał on realizację w latach 2013-2015 projektu finansowanego z funduszu Regionalnego Programu Operacyjnego UE, a dotyczącego digitalizacji akt stanu cywilnego, metrykaliów i akt meldunkowych z zasobu Archiwów Państwowych w Toruniu i Bydgoszczy.

Rozdział piąty *Pozyskiwanie i wykorzystanie środków na zabezpieczenie zasobu archiwalnego*, składa się z dwóch artykułów. Pierwszy z nich, autorstwa Maksymiliana Kuśki, poświęcony został programom dotyczącym zabezpieczenia i konserwacji spuścizny przechowywanej w klasztorze bonifratrów w Cieszynie (*Pozyskiwanie środków na konserwację zbiorów na przykładzie Archiwum i Biblioteki OO Bonifratrów w Cieszynie*). Dzięki udziałowi w kilku projektach finansowanych przez różne instytucje, zostały uporządkowane i zakonserwowane najcenniejsze obiekty. Udało się również wyremontować pomieszczenia archiwum w klasztorze, odpowiednio je wyposażać i skomputeryzować, aby zbiory archiwalne i biblioteczne mogły być prawidłowo przechowywane i udostępniane kwerendzistom.

Ks. Michał Sołomieniuk przedstawił artykuł *Praevenire et restaurare. Inicjatywy Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie na przełomie wieków*. Autor przedstawił historię i warunki przechowywania zasobu archiwalnego i bibliotecznego w budynku archidiecezjalnego archiwum oraz proces digitalizacji najpopularniejszych jednostek. Przybliżył również prowadzone prace konserwatorskie zbiorów, prowadzone dzięki pozyskaniu kolejnych funduszy z różnych programów zewnętrznych oraz donacji osób prywatnych i instytucji. Wspomniał również o owocnej współpracy z Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W ostatnim rozdziale *Kształcenie archiwistów*, umieszczono artykuły: Tomasz Nowickiego – *Kształcenie archiwistów kościelnych na KUL* oraz ks. Józefa Mareckiego – *Kształcenie archiwistów kościelnych na Uniwersytecie Papieskim*

Jana Pawła II w Krakowie. W swoich tekstach autorzy przedstawili historię utworzenia specjalizacji archiwalnej na wspomnianych uniwersytetach oraz plan zajęć, wykładów i praktyk zawodowych. Zastanawiali się również nad przyszłością tej specjalizacji, pod kątem pracy w archiwach kościelnych.

Uzupełnieniem wspomnianych artykułów jest tekst Mateusza Zmudzińskiego *Przegląd aktualnej literatury fachowej ze zwróceniem uwagi na archiwa kościelne*. Autor w syntetyczny sposób przedstawił najważniejsze publikacje samoistne i zbiorowe o tematyce archiwalnej oraz najważniejsze czasopisma z tej dziedziny nauki.

Prezentowana publikacja stanowi niezwykle cenny przyczynek do poznania najważniejszych problemów z którymi ma do czynienia archiwistyka kościelna. Dodatkowo poprzez prezentowane na jej łamach szczegółowych rozwiązań metodologicznych i dobrych praktyk, pomoże pracownikom archiwów kościelnym w ich pracy zawodowej.

Opracował Artur Hamryszczak

Bp Mariusz Leszczyński, *Horyniec-Zdrój. Studia z historii miejscowości i parafii*, Lublin 2016, ss. 177.

Niniejsza publikacja stanowi owoc zainteresowań oraz wnikliwych badań nad rodzinną miejscowością autora. Początki Horyńca-Zdroju sięgają średniowiecza. Pierwszy dokument, w którym widnieje zapis miejscowości pochodzi z roku 1444, a jest wydany przez księcia Władysława I (1442–1455). Mowa w nim o nadaniu wsi Horyniec szlachcicowi Piotrowi Pieczykurowi. W ciągu kolejnych wieków wieś zmieniała właścicieli. Pod koniec XVI w. należała do rodu Udryckich, od 1592 roku do Lutosławskich herbu Korab, a od 1637 roku do Tomasza, Jana i Piotra Gorelowskich. Od połowy XVII w. właścicielami Horyńca byli Telephusowie herbu Łabędź. W 1717 roku Horyniec został zakupiony przez hr. Mikołaja Stadnickiego, a po jego śmierci przeszedł ostatecznie w ręce Ponińskich.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy z nich (Z przeszłości Horyńca) traktuje o najdawniejszych dziejach miejscowości. Drugi (Historia uzdrowiska) koncentruje się na słynnym uzdrowisku horynieckim, które na przełomie XIX i XX wieku było ważnym ośrodkiem wypoczynkowo-leczniczym dla osób cierpiących na choroby reumatyczne. W rozdziale trzecim autor prezentuje zasługi książąt Ponińskich dla regionu oraz kultury narodowej. W rozdziale czwartym, piątym i szóstym skupiono uwagę na historii kościelnej Horyńca czyli dziejach parafii, duszpasterstwa, kościołów (świątynie katolickie obrządku łacińskiego i greckiego, sanktuarium maryjne w Nowinach Horynieckich). Ostatni rozdział poświęcony został bratu Albertowi Chmielowskiemu, który założył w Monasterzu koło Horyńca pustelnię, uznając te tereny za sprzyjające do modlitwy i wypoczynku dla braci i nowicjuszy zakonnych. Publikację uzupełniają, obok bibliografii, wykazu skrótów i indeksów, liczne fotografie.

Unia Brzeska i jej konsekwencje. W 420 rocznicę synodu unijnego, red. Anna Krochmal, Anna Nowak, Przemysław 2017, ss. 353.

Publikacja stanowi pokłosie międzynarodowej konferencji naukowej, zorganizowanej w dniach 8-10 czerwca 2016 r. w Przemysławie i Lwowie, w 420. rocznicę zawarcia Unii Brzeskiej. Zamieszczone w niej teksty powstały jako rozszerzone wersje referatów wygłoszonych na obradach konferencyjnych. Umieszczono je w następującej kolejności: Andrzej Gil, *Metropolia kijowska doby Unii Brzeskiej*; Leonid Tymoszenko, *Мирянські організації Перемишльської єпархії в XVI – на початку XVII ст.: ставропігійні чи єпископські братства?*; Jacek Krochmal, *Unia w eparchii przemysko-samborskiej w latach 1596-1691*; Beata Lorens, *Rola Bazylianów w utamnianiu unii kościelnej w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku*; Bohdan Łazorak, *Парафія паломницької церкви в Зарваниці у справах львівського духовного консисторського суду (1749-1765 pp.)*; Jurij Stecyk, *Вплив унії на духовну формуцію василіянського чернецтва Перемишльської єпархії (1691-1785 pp.)*; Witold Kołbuk, *Możliwości i ograniczenia badania duchowieństwa unickiego jako grupy społecznej na podstawie źródeł archiwalnych i bibliotecznych*; Zdzisław Budzyński, *Spoleczna recepcja Unii Brzeskiej na terenie eparchii przemyskiej i lwowskiej (XVIII-XIX w.). Autorskie podsumowanie, nowe perspektywy i horyzonty badawcze*; Tadeusz Sliwa, *Problemy zmiany obrządku w Rzeczypospolitej w początkach XVII w. oraz postawa wobec niego łacińskiego biskupa przemyskiego Antoniego Gołaszewskiego (1786-1824)*; Jan Rogula, *Grekokatolicka parafia w Izdebkach w latach 1670-1945 jako owoc zawarcia Unii Brzeskiej w eparchii przemyskiej*; Stanisław Nabywaniec, *Eparchia przemyska pod berłem Habsburgów*; Anna Krochmal, *Kościół grekokatolicki a ukraiński ruch narodowy (1848-1918)*; Maciej Strutyński, *Mysł społeczno-polityczna biskupa Jozafata Kocyłowskiego (1917-1947)*; Stanisław Stępień, *Biskup Grzegorz Łakota (1926-1950) jako historyk Kościoła i hierarcha katolicki*; Anna Kołbuk, *Stan techniczny cerkwi unickich nad Sanem i Bugiem w XVIII wieku według opisów w aktach wizytacji parafii*; Paweł Sygowski, *Cerkwie dekanatu krośnieńskiego diecezji przemyskiej w 1742 r. – przyczynek do badań nad architekturą i wyposażeniem świątyń unickich Rzeczypospolitej w XVIII w.*; Zofia Szanter, *Rozkwit sztuki cerkiewnej w epoce przedrozbiorowej w dekanacie bieckim eparchii przemyskiej w świetle materiałów archiwalnych*; Oksana Hajowa, Rostysław Melnyk, *Андрей Шенцицький як творець і організатор митрополичого архіву церковної унії: штрихи до діяльності.*

Książka zawiera również przedruki najstarszych dokumentów dotyczących Kościoła unickiego.

Ks. Ludwik Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, oprac. Maria Dębowska, Biały Dunajec-Ostróg 2017, ss. 325.

Do rąk czytelników trafia drugie wydanie rozprawy doktorskiej ks. Ludwika Królika ukończony w 1977 r., a opublikowany po raz pierwszy w 1983 r. jako powielony maszynopis. Praca stanowi jedyną monografię diecezji okresu przedrozbiorowego. Podzielona została na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich autor

porusza temat genezy biskupstwa, określa terytorium i granice diecezji oraz uposażenie biskupa. W tym samym rozdziale analizuje sporną kwestię przynależności metropolitalnej diecezji, a także miejsca siedziby biskupów. Ważnym zagadnieniem poruszonym tutaj jest również sprawa kontaktów biskupów łuckich i brzeskich ze Stolicą Apostolską. W rozdziale drugim autor skupia się na urzędach i instytucjach diecezjalnych, w kolejności: dwór biskupi, kuria diecezjalna, kancelaria zadworna, wikariaty i oficjałaty generalne, sufraganaty okręgowe, synody diecezjalne, kapituła katedralna, kolegiaty i kapituły kolegiackie, seminaria duchowne, kolegia kleru katedralnego i kolegiackiego. Rozdział trzeci poświęcony jest organizacji terytorialnej diecezji od archidiaconatów przez sieć parafialną po kościoły nieparafialne i kaplice. W tym samym rozdziale autor osobno omówił miejsca pielgrzymkowe oraz ośrodki akademickie działające na terenie diecezji: w Białej Podlasce i Ołyce. W rozdziale czwartym autor koncentruje się na instytucjach parafialnych tj. szkołach, szpitalach, bractwach, kapelaniach i altariach. Ostatni rozdział omawia sytuację klasztorów uwzględniając opactwa, klasztory, zakony żebracze, kolegia jezuickie. Do publikacji dołączono tabele, aneksy oraz mapy.

W prezentowanym wydaniu książki pozostawiono oryginalny styl autora; postarano się jednak, w miarę potrzeby, usunąć niektóre potknięcia stylistyczne. Zmieniona też została nieco struktura pracy. Wykaz skrótów i bibliografia zostały umieszczone w partii końcowej książki. Przypisy w pierwszym wydaniu znajdujące się na końcu zostały przeniesione pod tekst; dla większej jasności skorygowano również opisy bibliograficzne wykorzystanych źródeł i opracowań. Niezwykle ważnym dodatkiem są uzupełnienia i wyjaśnienia w przypisach autorstwa Marii Dębowskiej. Pojawiają się one m.in. jako wynik prowadzonych przez autorkę badań, które w znacznym stopniu przyczyniły się do poszerzenia stanu wiedzy na temat dziejów diecezji łuckiej i brzeskiej w okresie staropolskim.

Opracował Daniel Kiper